
પ્રવચન નં. ૧૩૨, શ્લોક-૧૮૦-૧૮૧, ગાથા-૧૧૪, શુક્રવાર, જયેષ્ઠ સુદ ૯,
તા.૨૩-૦૫-૧૯૮૦

‘નિયમસાર’ ૧૮૦ કળશ છે. કળશ ૧૮૦.

પ્રાયશ્ચિત્તં ભવતિ સતતં સ્વાત્મચિંતા મુનિનાં
મુક્તિં યાંતિ સ્વસુખરતયસ્તેન નિર્ઘૂતપાપાઃ ।
અન્યા ચિંતા યદિ ચ યમિનાં તે વિમૂઢાઃ સ્મરાર્તાઃ
પાપાઃ પાપં વિદધતિ મુહુઃ કિં પુનશ્ચિત્રમેતત્ ॥૧૮૦॥

શ્લોકાર્થ :- ‘મુનિઓને સ્વાત્માનું ચિંતન...’ જોયું? કોઈ ક્રિયા નથી. સ્વઆત્મા આનંદ

અને જ્ઞાનસ્વરૂપ (છે) એનું ચિંતન એટલે વિકલ્પ નહિ, એકાગ્રતા. ‘મુનિઓને સ્વાત્માનું...’ એમ કહીને પરમાત્મા પંચ પરમેષ્ટી, એનું પણ ધ્યાન એટલે રાગ છે. પંચ પરમેષ્ટી પણ પરદ્રવ્ય છે. એનું ચિંતવન કરતાં પણ રાગ થાય છે. ‘સ્વાત્માનું ચિંતન તે નિરંતર પ્રાયશ્ચિત્ત છે;...’ આહાહા...! અંતર આનંદસ્વરૂપ, એનો સ્વાદ લેતાં સુખમાં મગ્ન થતાં, અતીન્દ્રિય સુખમાં મગ્ન થતાં નિરંતર પ્રાયશ્ચિત્ત છે. આહાહા...!

‘નિજ સુખમાં રતિવાળા...’ મુનિ એને કહીએ, પોતાના આનંદમાં પ્રેમવાળા. જેને નિજ આનંદમાં રતિ છે. આહાહા...! સમ્યગ્દષ્ટિને પણ નિજ રતિ આનંદમાં હોય છે પણ આનંદ થોડો હોય છે. સમ્યગ્દર્શનમાં આનંદ થોડો હોય. પાંચમે ગુણસ્થાને વિશેષ હોય, મુનિને વિશેષ હોય. એથી કહે છે, ‘સુખમાં રતિવાળા તેઓ તે પ્રાયશ્ચિત્ત વડે પાપને ખંખેરી...’ આહાહા...! પ્રાયશ્ચિત્ત આ. સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા, અતીન્દ્રિય આનંદમાં ઉગ્રતા એ પ્રાયશ્ચિત્ત. આહાહા...! ‘તેઓ તે પ્રાયશ્ચિત્ત વડે પાપને ખંખેરી...’ પાપને ખંખેરી એમ કીધું. પુણ્ય-પાપ બેયને પાપ કીધું. શુભ અને અશુભભાવ બેયને ખંખેરી મુક્તિને પામે છે. આહાહા...! માર્ગ પણ બતાવ્યો અને માર્ગનું ફળ પણ બતાવ્યું. અંતર આનંદસ્વરૂપમાં રતિ-પ્રેમ અને આનંદનું વેદન. એ વેદન દ્વારા પાપ એટલે શુભ-અશુભભાવ, એને ખંખેરી એનો નાશ કરે છે. અને મુક્તિને પામે છે. ખંખેરીને પાછું થાય છે. અહીં તો સમજાવવું છે ને? ખંખેરવું ક્યાં છે?

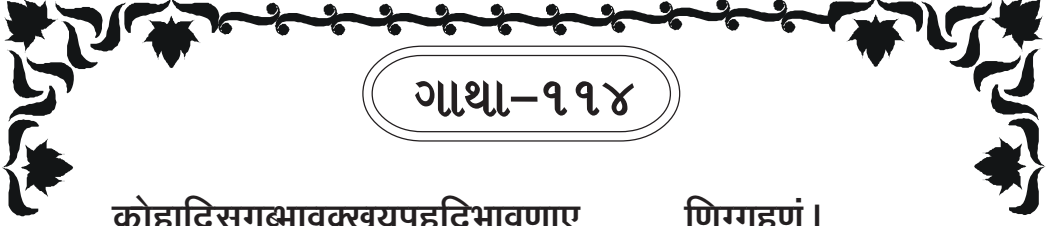
અંતરમાં આનંદમાં રમતા, ધ્યાનમાં હોય ત્યારે રાગ ઉત્પન્ન થતો નથી એને ખંખેરી નાખ્યો એમ કહેવામાં આવે છે. રાગને ખંખેરવું એવું ક્યાં છે? એ તો ૩૪ ગાથામાં આવી ગયું. રાગનો નાશ પણ નામમાત્ર છે. રાગનો નાશ આત્મા કરે એ નામમાત્ર છે. આહાહા...! એ તો આત્મા આનંદસ્વરૂપમાં રમે છે એથી રાગની ઉત્પત્તિ થતી નથી. તેણે રાગને ખંખેર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આવી વાતું છે.

મુમુક્ષુ :- કહેવું કાંઈક અને આચરવું કાંઈક?

ઉત્તર :- વસ્તુ આ છે. ભાષા શી રીતે લાવવી? કર્મ છૂટી જાય છે એની ભાષા શું લાવવી? એટલે ખંખેરી નાખે છે એમ (કહે છે.) આહાહા...! ‘સમયસાર’ની ૩૪ ગાથામાં તો એમ કહ્યું, કે રાગ અને દ્વેષનો નાશ કરે છે એ નામમાત્ર છે. આત્મા નાશ કરતો નથી. પરમાર્થે નાશ કરતો નથી. અંદર સ્વરૂપમાં રમે છે એટલે ઉત્પન્ન થતો નથી. એને નાશ કરે છે એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...!

‘જો મુનિઓને (સ્વાત્મા સિવાય)...’ જુઓ! આહાહા...! ‘અન્ય ચિંતા હોય...’ અન્ય દ્રવ્યની કોઈપણ ચિંતા હોય. આહાહા...! પંચ પરમેષ્ટીની પણ જો ચિંતા હોય તો રાગ છે. ‘અન્ય ચિંતા હોય તો તે વિમૂઢ...’ આહાહા...! ‘કામાર્ત...’ ઇચ્છાનો કામી છે, કહે છે. આહાહા...! ‘પાપીઓ ફરી પાપને ઉત્પન્ન કરે છે.’ આહાહા...! મુનિ મુનિને કહે છે. પોતે મુનિ છે. પોતાના આનંદસ્વરૂપ ભગવાન, એમાંથી બહાર નીકળતા પરદ્રવ્ય તરફ લક્ષ જતાં

ચાહે તો પંચપરમેષ્ટી હો, એનું સ્મરણ હો, તો એ શુભરાગ છે. આહાહા...! એ કોઈ ધર્મ નથી. એ કોઈ મુક્તિનું કારણ નથી. એથી કીધું, પાપી, તારા સ્વસ્વભાવનો આશ્રય છોડીને જો પરપદાર્થના આશ્રયમાં રોકાણો તો પાપી છો. આહાહા...! 'પાપીઓ ફરી પાપને ઉત્પન્ન કરે છે.' આહાહા...! 'આમાં શું આશ્ચર્ય છે?' છે ને? એ ૧૮૦ કળશ (પૂરો) થયો.



ગાથા-૧૧૪

કોહાદિસગભાવક્ષયપહુદિભાવણાઃ ગિગ્ગહણં ।
 પાયચ્છિત્તં ભણિદં ગિયગુણચિંતા ય ગિચ્છયદો ॥૧૧૪॥
 ક્રોધાદિસ્વકીયભાવક્ષયપ્રભૃતિભાવનાયાં નિર્ગ્રહણમ્ ।
 પ્રાયશ્ચિત્તં ભણિતં નિજગુણચિંતા ચ નિશ્ચયતઃ ॥૧૧૪॥

इह हि सकलकर्मनिर्मूलनसमर्थनिश्चयप्रायश्चित्तमुक्तम् ।

ક્રોધાદિનિખિલમોહરાગદ્વેષવિભાવસ્વભાવક્ષયકારણનિજકારણપરમાત્મસ્વભાવભાવનાયાં સત્યાં નિસર્ગવૃત્ત્યા પ્રાયશ્ચિત્તમભિહિતમ્, અથવા પરમાત્મગુણાત્મકશુદ્ધાન્તસ્તત્ત્વસ્વરૂપસહજજ્ઞાનાદિ-સહજગુણચિંતા પ્રાયશ્ચિત્તં ભવતીતિ ।

ક્રોધાદિ નિજ ભાવો તણા ક્ષય આદિની જે ભાવના

ને આત્મગુણની ચિંતના નિશ્ચયથી પ્રાયશ્ચિત્તમાં. ૧૧૪.

અન્વયાર્થ :- [ક્રોધાદિસ્વકીયભાવક્ષયપ્રભૃતિભાવનાયાં] ક્રોધ વગેરે સ્વકીય ભાવોના (-પોતાના વિભાવભાવોના) ક્ષયાદિકની ભાવનામાં [નિર્ગ્રહણમ્] રહેવું [ચ] અને [નિજગુણચિંતા] નિજ ગુણોનું ચિંતન કરવું તે [નિશ્ચયતઃ] નિશ્ચયથી [પ્રાયશ્ચિત્તં ભણિતમ્] પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે.

ટીકા :- અહીં (આ ગાથામાં) સકળ કર્મોને મૂળથી ઉખેડી નાખવામાં સમર્થ એવું નિશ્ચય-પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવામાં આવ્યું છે.

ક્રોધાદિક સમસ્ત મોહરાગદ્વેષરૂપ વિભાવસ્વભાવોના ક્ષયના કારણભૂત નિજ કારણપરમાત્માના સ્વભાવની ભાવના હોતાં નિસર્ગવૃત્તિને લીધે (અર્થાત્ સ્વાભાવિક-સહજ પરિણતિ હોવાને લીધે) પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવામાં આવ્યું છે; અથવા, પરમાત્માના ગુણાત્મક એવા જે શુદ્ધ-અંતઃતત્ત્વરૂપ (નિજ) સ્વરૂપના સહજજ્ઞાનાદિક સહજગુણો તેમનું ચિંતન કરવું તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે.

ગાથા-૧૧૪ ઉપર પ્રવચન

૧૧૪-ગાથા.

કોહાદિસગભાવક્ષયપહુદિભાવણાં ગિગ્ગહણં ।
 પાયચ્છિત્તં મણિદં ણિયગુણચિંતા ય ણિચ્છયદો ॥૧૧૪॥

ક્રોધાદિ નિજ ભાવો તણા ક્ષય આદિની જે ભાવના
 ને આત્મગુણની ચિંતના નિશ્ચયથી પ્રાયશ્ચિત્તમાં. ૧૧૪.

ટીકા :- ‘અહીં (આ ગાથામાં) સકળ કર્મોને મૂળથી ઉખેડી નાખવામાં સમર્થ...’ લ્યો! ઠીક. આત્મા કર્મને તો અડતો પણ નથી. કર્મ અને આત્મા વચ્ચે તો અત્યંત અભાવ છે. નિમિત્તથી કથન છે. આહાહા...! કઈ શૈલીનું કથન છે એ ન જાણે. જડ છે, એક પરમાણુ બીજા પરમાણુને અડે નહિ. તો પછી અરૂપી આત્મા કર્મને અડે નહિ અને કર્મ આત્માને અડે નહિ. હવે એ અડે નહિ એનો નાશ કરવો. આહાહા...! છે? ‘સકળ કર્મોને મૂળથી ઉખેડી નાખવામાં...’ મૂળથી ઉખેડી નાખવામાં. એટલે એનો અંશ પણ રહે નહિ. ‘સમર્થ એવું નિશ્ચય-પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવામાં આવ્યું છે.’ આહાહા...!

‘ક્રોધાદિક સમસ્ત મોહરાગદ્વેષરૂપ વિભાવસ્વભાવોના...’ શું અહીં કહે છે? ક્રોધ શબ્દે દ્વેષનો ભાવ, દ્વેષના બે પ્રકાર : ક્રોધ અને માન. રાગના બે પ્રકાર : માયા અને લોભ. એને ‘સમસ્ત મોહરાગદ્વેષરૂપ વિભાવસ્વભાવોના...’ એટલે એ પોતાનો સ્વભાવ છે. છે? ગાથામાં છે, જુઓ! ‘ક્રોધ વગેરે સ્વકીય ભાવના...’ અન્વયાર્થમાં છે. ગાથાના અન્વયાર્થમાં છે. ક્રોધ મૂળ પાઠમાં છે. ‘કોહાદિસ્વકીયભાવ’ આહાહા...! ૧૧૪ ગાથા. જે વિકાર છે એ સ્વકીય પોતાના ભાવ છે. આહાહા...! છે? ‘ક્રોધાદિસ્વકીયભાવક્ષયપ્રમૃત્તિભાવનાયાં’ ‘ક્રોધ વગેરે સ્વકીય ભાવના (–પોતાના વિભાવભાવોના)...’ આહાહા...! ક્રોધ, માન, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ એ બંધના કારણ છે છતાં પોતાના છે. પોતામાં, પોતામાં, પોતે એનો કર્તા છે. આહાહા...!

અહીં એક કોર આમ કહે, એક કોર ૭૫ ગાથામાં એમ કહે, કે આત્મા પોતાના સ્વભાવમાં વ્યાપક હોવાથી સ્વભાવનો એ કર્તા છે અને વિભાવનું વ્યાપક કર્મ છે. અને વિભાવ તેનું વ્યાપ્ય એટલે કાર્ય છે. આહાહા...! ત્યાં સ્વભાવને જુદો પાડીને વિભાવને કર્મના નિમિત્તથી થયેલાને બેમાં એક નાખી દીધું. ૭૫ ગાથા. આહાહા...! કર્મ વ્યાપક છે–કર્તા અને વિકાર કાર્ય છે. ત્યાં જ્ઞાનીની વાત છે. ૭૫ ગાથા. આહાહા...!

અહીં કહે છે કે વિકાર સ્વકીય છે. મારી પર્યાયમાં–અવસ્થામાં એનાથી થાય છે. પરને લઈને નહિ, પરમાં નહિ, પરથી નહિ. આહાહા...! ઘડીકમાં આમ આવે, ઘડીકમાં એમ આવે.

લ્યો! કઈ અપેક્ષા છે? ૭૫-૭૬માં જે કીધું, કે કર્મ વ્યાપક, કર્મ કર્તા અને રાગાદિ કાર્ય. એ તો સ્વભાવની દૃષ્ટિ થઈ છે ત્યાં દૃષ્ટિમાં એ રાગ નથી. જેમ કર્મ નથી તેમ ભાવ પણ નથી. એમ જ્ઞાનીને રાગ અને દ્વેષ છે નહિ. એ અપેક્ષાએ (કહ્યું). અહીં કહે છે, જ્ઞાની મુનિને હજી રાગ હોય છે. છે? સ્વકીય પાઠ છે ને? ૧૧૪-ગાથા. ‘ક્રોધ વગેરે સ્વકીય ભાવના...’ પાઠમાં છે. ક્રોધાદિ સ્વકીય ભાવ. એ પોતાના ભાવ છે. આહાહા...! પ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકાર છે. પ્રાયશ્ચિત્ત છે ત્યારે એનામાં હોય એમાંથી છોડેને? બીજાના કહે તો વળી છોડે ક્યાં? આહાહા...!

‘અહીં (આ ગાથામાં) સકળ કર્મોને મૂળથી ઉખેડી નાખવામાં સમર્થ એવું નિશ્ચય-પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવામાં આવ્યું છે.’ સત્ય પ્રાયશ્ચિત્ત છે. દોષ લાગ્યો હોય અને ગુરુ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું એ તો વિકલ્પ અને વ્યવહાર છે. આહાહા...! ‘ક્રોધાદિક...’ એટલે માન, માયા, લોભ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ ‘સમસ્ત મોહરાગદ્વેષરૂપ વિભાવસ્વભાવો...’ સ્વકીય કીધું હતું ને? એટલે પોતાનો સ્વભાવ છે એ. આહાહા...! વિકાર મુનિને પણ પોતાનો સ્વભાવ છે. આ છે તો મુનિની વ્યાખ્યા. આહાહા...! એક કોર વિકારને જડ કહે અને કર્મનું કાર્ય કહે. એ તો જેમ જડ એનું નથી એમ એનું ફળ જે વિકાર એ પણ નથી. બેનું એક કરીને કાઢી નાખ્યું. અને અહીં તો એની પર્યાયમાં છે એનો નાશ થાય છે. બીજાનો બીજામાં હોય અને બીજાનો નાશ એ તો કરી શકે નહિ. બીજામાં હોય તો બીજાને અડતું નથી અને નાશ કરી શકે નહિ. આહાહા...! આવી વાતું છે. સમજાય છે કાંઈ?

‘મોહરાગદ્વેષરૂપ...’ પુણ્ય-પાપના ભાવ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ આદિ પણ મુનિના ભાવ. મુનિના, હોં! એને વિકાર છે. આહાહા...! એ વિભાવસ્વભાવ છે. વિકારી સ્વ-પોતાનો ભાવ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- પાંચ મહાવ્રત?

ઉત્તર :- એ વિકારી ભાવ છે. એ આપણે કાલે આવી ગયું. પંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ. નિશ્ચયમાં અંતરમાં ધ્યાન તે નિશ્ચય પ્રાયશ્ચિત્ત છે. બહાર જે લોકો વ્રત લે છે એ તો વિકલ્પ છે. કાલે આવી ગયું હતું.

‘પાંચ મહાવ્રતરૂપ, પાંચ સમિતિરૂપ, શીલરૂપ અને સર્વ ઈન્દ્રિયોના ને મનવચનકાયાના સંયમરૂપ પરિણામ તથા પાંચ ઈન્દ્રિયોનો નિરોધ-એ પરિણતિવિશેષ તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે.’ એ ૧૧૩મી ગાથામાં આવી ગયેલું. આહાહા...! દુનિયાથી આ જુદી ચીજ છે. એક બાજુ એમ કહે કે વિકાર જીવનો નથી. જીવના સ્વભાવમાં કોઈ એકેય ગુણ, અનંત ગુણ છે. અનંતા અનંતા ગુણ છે પણ એકેય ગુણ વિકાર કરે એવો કોઈ ગુણ જ નથી. આહાહા...! શું કહ્યું ઈ? આત્મામાં અનંતા અનંતા ગુણ છે, બેહદ ગુણ છે. ત્રણકાળના સમય કરતાં પણ અનંતગુણ ગુણ છે. છતાં એકેય ગુણ એવો નથી કે વિકાર કરે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- વૈભાવિક ગુણ છે ને?

ઉત્તર :- એ પર્યાયમાં અધ્ધરથી થાય છે. નિમિત્તને આધિન પર્યાયમાં થાય છે. કોઈ ગુણ એવો નથી કે વિકાર કરે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- વૈભાવિકગુણ છે.

ઉત્તર :- વૈભાવિકગુણ ભલે હોય. વિભાવિક કીધું ને? સ્વ. વિભાવિક ભાવ સ્વ છે. એની પર્યાયમાં છે. સ્વકીય કીધું ને? એની પર્યાયમાં છે, એના છે, એના કરેલા છે. એનો એ કર્તા છે, એને એ વેદે છે. આહાહા..! એનો અહીં નાશ કરવો છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આડીઅવળી વાત થઈ જાય. જે ઠેકાણે કઈ અપેક્ષાએ કહ્યું છે એ અપેક્ષા ન સમજે અને એકાંત તાણે... આહાહા..! બીજે ઠેકાણે બધે એમ જ કહ્યું છે. રાગ આત્માનો છે જ નહિ. એ તો જ્ઞાયકભાવ છે. જ્ઞાયકભાવ રાગ કરે એ તો મિથ્યાત્વ છે.

અહીં કહે છે, કે રાગાદિ મુનિને પણ સ્વઆત્માનો સ્વ છે. આહાહા..! મોહ, રાગ, દ્વેષ, સ્વકીય. પાઠમાં છે ને? ‘મોહરાગદ્વેષ વિભાવસ્વભાવોના...’ છે વિભાવ. પણ છે સ્વભાવ એની પર્યાયનો. મૂળ પાઠ સ્વકીય છે ને? એનો અર્થ કર્યો છે. મૂળ પાઠ સ્વકીય (છે). પોતાના વિભાવભાવો. જુઓ! કૌંસમાં. અન્વયાર્થમાં ‘સ્વકીય ભાવના (–પોતાના વિભાવભાવોના)...’ આહાહા..! એ ૧૧૪મી ગાથા છે ને? ‘મોહરાગદ્વેષ વિભાવસ્વભાવોના ક્ષયના કારણભૂત...’ વિભાવસ્વભાવના નાશના કારણભૂત. આહાહા..! ‘નિજ કારણપરમાત્મા...’ પર પરમાત્મા નહિ. પંચ પરમેષ્ઠી નહિ. તેથી નિજ શબ્દ વાપર્યો છે. નિજ પરમાત્માના સ્વભાવની ભાવના. આહાહા..! નિજ પરમાત્મા, કારણપરમાત્મા દ્રવ્ય. ત્રિકાળી દ્રવ્ય ધ્રુવ એ નિજ પરમાત્મા. આહાહા..! એની સ્વભાવની ભાવના.

‘કારણપરમાત્માના સ્વભાવની ભાવના હોતા નિસર્ગવૃત્તિને લીધે (અર્થાત્ સ્વાભાવિક...’ નિસર્ગ એટલે સ્વભાવ. ‘સહજ પરિણતિ હોવાને લીધે...’ આહાહા..! કોણ? ચૈતન્ય સ્વભાવને અવલંબીને સ્વભાવપરિણતિ જે થાય એ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. આહાહા..! વિભાવપરિણતિની ત્યાં ઉત્પત્તિ નથી. આહાહા..! કારણપરમાત્માના સ્વભાવની ભાવના એ પરિણતિ પર્યાય છે. નિસર્ગવૃત્તિ છે. ઓલા રાગ, ક્રોધાદિ, વિકારભાવ હતા. પુણ્ય-પાપ, દયા-દાન એ વિકારભાવ હતા. આ નિસર્ગવૃત્તિ છે, સ્વભાવિક પરિણતિ છે. આહાહા..! સામાસામા વિરુદ્ધ છે. પુણ્ય અને પાપ એ વિભાવસ્વભાવ વિકારી પોતાની પર્યાયમાં હતા અને આ પણ નિસર્ગ પરિણતિ. નિજ કારણપરમાત્માને અવલંબીને જે પરિણતિ થાય... આહાહા..! એને અહીંયાં નિસર્ગવૃત્તિ એટલે સ્વભાવિક સહજ પરિણતિ છે. આહાહા..! શુદ્ધ ચૈતન્યની સહજ પરિણતિ દ્વારા વિભાવસ્વભાવ જે પર્યાયમાં છે તેનો એ નાશ કરે છે. આહાહા..! પહેલું તો હજી સમજવું કઠણ પડે. પ્રયોગ તો કરે ક્યારે? આહાહા..!

‘સ્વભાવિક–સહજ પરિણતિ હોવાને લીધે...’ કોણ? એ રાગ વિભાવ દયા, દાનનો

વિભાવસ્વભાવ સ્વમાં પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થતો, એને કારણપરમાત્માના આશ્રયે ભાવના પ્રગટ કરતાં સ્વભાવિક પરિણતિને સહજ પરિણતિને લીધે 'પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવામાં આવ્યું છે;...' કોને? પર્યાયને. કઈ પર્યાયને? કે દ્રવ્યને આશ્રયે નિર્મળ થઈ તેને. વસ્તુ જે ત્રિકાળ નિર્મળ છે, ત્રિકાળ નિર્મળ છે એને આશ્રયે નિર્મળ પરિણતિ થઈ, એ સ્વકીય રાગ-દ્વેષાદિનો નાશ કરે છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- એનો અર્થ કે રાગ-દ્વેષ છે.

ઉત્તર :- છે. મુનિને હજી રાગ-દ્વેષ છે. ત્યારે નાશ કરે છે ને? કેવળીને છે તો નાશ કરે છે? મુનિને, જ્ઞાનીને. જ્ઞાની મુનિ, એને પણ હજી રાગ-દ્વેષનું વેદન છે. રાગ-દ્વેષ છે એ વેદન છે. એટલું કર્તાપણું (છે). પરિણમે તે કર્તા. એ હિસાબે કર્તા પણ છે. આહાહા..! બહુ ઝીણી વાત, ભાઈ!

'નિસર્ગવૃત્તિ...' ઓલો પુણ્ય-પાપનો સ્વ વિકારી વિભાવસ્વભાવ હતો. એને નિસર્ગ એટલે સ્વભાવદષ્ટિની ચિંતવનાની એકાગ્રતાથી 'નિસર્ગવૃત્તિને લીધે પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવામાં આવ્યું છે;...' એને પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે-ધર્મ. પ્રાયશ્ચિત્ત કહો, મોક્ષનો માર્ગ કહો, ચારિત્ર કહો, વીતરાગતા કહો. આહાહા..! એ એક વાત. હવે ત્યાં કારણપરમાત્મા લીધું. દ્રવ્ય. પહેલી દ્રવ્યની ભાવના લીધી હતી. હવે એ દ્રવ્યના ગુણની ભાવના લે છે. આહાહા..! છે?

'અથવા પરમાત્માના ગુણાત્મક...' પહેલી દ્રવ્યની લીધી હતી. ત્રિકાળ કારણપરમાત્મા. એને અવલંબીને જે શુદ્ધ પરિણતિ થાય. શુદ્ધ થાય, હોં! રાગ નહિ, શુભરાગ નહિ. શુદ્ધ પરિણતિ થાય તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે. તે પરિણતિ રાગનો નાશ કરે છે. હવે ગુણની વાત લીધી. એ દ્રવ્યની હતી. હવે 'પરમાત્માના ગુણાત્મક...' બીજો બોલ આમ લીધો. પરમાત્મા અનંતઆનંદ, અનંતજ્ઞાન, એને ગુણની એકાગ્રતા. એમ લીધું.

'ગુણાત્મક...' આહાહા..! પરમાત્માના ગુણસ્વરૂપ, 'એવા જે શુદ્ધ-અંતઃતત્ત્વરૂપ...' ભાવ લીધો છે, દ્રવ્ય નહિ. 'શુદ્ધ અંતઃતત્ત્વ...' અંતઃસ્વભાવ. દ્રવ્યનો જે અંતઃસ્વભાવ. કારણપરમાત્માનો અંતઃસ્વભાવ. આહાહા..! અહીંયાં ગુણ લીધા. ઓલામાં દ્રવ્ય લીધું હતું. 'શુદ્ધ-અંતઃતત્ત્વ...' અંતઃતત્ત્વ એટલે ભાવ. અંતરના ભાવ 'નિજ) સ્વરૂપના સહજજ્ઞાનાદિક સહજગુણો...' જુઓ! આવ્યું. એ અંતઃતત્ત્વ કોણ? દ્રવ્ય નહિ. 'અંતઃતત્ત્વરૂપ (નિજ) સ્વરૂપના સહજજ્ઞાનાદિક સહજગુણો...' જ્ઞાન, સમકિત, ચારિત્ર અંદર જે ત્રિકાળી ગુણો. 'સહજગુણો તેમનું ચિંતન...' ગુણોનું ચિંતન એટલે એકાગ્રતા. આહાહા..! પહેલા દ્રવ્યમાં એકાગ્રતા કીધી હતી. હવે આ ગુણમાં એકાગ્રતા (કીધી). આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ગુણ અને ગુણીનો ભેદ કેમ?

ઉત્તર :- અભેદ છે. છતાં જુદું પાડીને વધારે સ્પષ્ટ બતાવ્યું છે. ગુણનું ચિંતવન કરે તો પણ દ્રવ્યદષ્ટિ છે. દ્રવ્યનું ચિંતન કરે તો દ્રવ્ય છે. ગુણનો કાંઈ અહીં ભેદ નથી. પણ

બે વાત લીધી. અંદર આનંદનું લક્ષ કરે, જ્ઞાનનું તે ગુણનું લક્ષ કહેવાય. અને દ્રવ્યનું લક્ષ કરે એ કારણપરમાત્મા કહેવાય. કારણદ્રવ્ય. કારણદ્રવ્ય એનું ચિંતન તે પણ પ્રાયશ્ચિત્ત અને ગુણનું ચિંતવન તે પણ પ્રાયશ્ચિત્ત. આહાહા..!

‘એવા જે શુદ્ધ-અંતઃતત્ત્વરૂપ (નિજ) સ્વરૂપના સહજજ્ઞાનાદિક...’ આત્માના સહજ જ્ઞાન દર્શન ત્રિકાળ રહેનારા શુદ્ધ ધ્રુવ. આહાહા..! પહેલું દ્રવ્ય ધ્રુવ હતું. અહીંયાં ગુણ ધ્રુવ લીધા. આહાહા..! ‘(નિજ) સ્વરૂપના સહજજ્ઞાનાદિક સહજગુણો તેમનું ચિંતન...’ ભગવાનઆત્માના ગુણોનું ચિંતવન. આહાહા..! ચિંતન એટલે વિકલ્પ નહિ, હોં! ચિંતન શબ્દે વિકલ્પ નહિ. નિર્વિકલ્પ. આહાહા..! કારણ કે નિશ્ચય-પ્રાયશ્ચિત્ત છે ને? કાંઈ વિકલ્પથી રાગનો નાશ થાય? છતાં ચિંતન શબ્દ પડ્યો છે. ચિંતનનો અર્થ અનંત ગુણો છે એ ગુણોની એકાગ્રતા. અનંત ગુણોમાં એકાગ્રતા. પહેલા દ્રવ્યને ધારીને એકાગ્રતા કરે. હવે ગુણોને લક્ષમાં લઈને એકાગ્રતા કરે. બધા અનંત ગુણોને લક્ષમાં લઈ એમાં એકાગ્રતા (કરે) આહાહા..! એનું નામ ચિંતન.

‘તેમનું ચિંતન કરવું તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે.’ પ્રાયશ્ચિત્તની વ્યાખ્યા. ઓલો કહે કે પાપ લાગ્યું હોય તો ગુરુ પાસે જઈને કહે કે મને માફ કરો. એ બધો વ્યવહાર રાગ છે. આહાહા..! આ તો અંતર પ્રભુ ચૈતન્યદ્રવ્ય અનંતગુણનું ધામ, ‘સ્વયં જ્યોતિ સુખધામ’ એવો જે આત્મા, તેની એકાગ્રતા, તેની સન્મુખ એકાગ્રતા (થાય) એ વિભાવ સ્વ જે પર્યાયમાં છે, તેનો નાશ કરે છે. આહાહા..! અને આ ગુણનું ચિંતન કરતા, જે સહજ પરિણતિ ઉત્પન્ન થાય એમાં પણ સહજ છે ને ? ‘સહજજ્ઞાનાદિક...’ આવ્યું ને? ઓલામાં ‘નિસર્ગવૃત્તિ...’ હતી. ‘સહજજ્ઞાનાદિક સહજગુણો તેમનું ચિંતન કરવું તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે.’ વ્યવહારનો તો ભુક્કો ઉડાવી દે છે. વ્યવહારથી કાંઈ થાય, રાગથી થાય અને રાગ નથી, બેય ખોટી વાત છે. રાગ છે ત્યારે નાશ કરવાનું કહેવાય છે. મુનિને રાગ છે. અને રાગ છે તો કર્તા પણ છે. અને કર્તા છે તો વેદતા પણ છે, ભોક્તા પણ છે. છઠ્ઠે ગુણસ્થાને રાગનો ભોક્તા-કર્તા છે. એવાને દ્રવ્ય અને ગુણની એકાગ્રતાથી મુનિને સ્વમાં જે વિકાર છે (તેનો નાશ થાય છે). આહાહા..! એક વાતમાં કેટલી વાત સમાડી દીધી! મુનિ છે, વિકાર છે. એક કોર કહે કે સમ્યગ્દષ્ટિને વિકાર છે નહિ. આસ્રવ ને વિકાર નથી, બંધન નથી. ચોથે ગુણસ્થાને. આહાહા..! એક બાજુ કહે કે છઠ્ઠે ગુણસ્થાને પણ હજી રાગ છે, કર્તા અને ભોક્તા છે. આહાહા..! કઈ અપેક્ષાએ છે એ ન સમજે. એકાંત-એકાંત માને તો એકાંત થઈ જાય છે.

અહીં કહે છે કે, ગુણોની એકાગ્રતા. એક વાત છે, કે ગુણી અને ગુણનો ભેદ રાખે એમ નહિ. ભેદથી વિચાર કરે તો વિકલ્પ છે. પણ ગુણોનું ચિંતનનો અર્થ આખા આમ પૂર્ણ ગુણ છે, એમાં પણ દ્રવ્યનો ગુણ જે આખો સ્વભાવ છે, તેની એકાગ્રતારૂપી પરિણતિ, તેને અહીંયાં સહજ દશા, નિર્મળ પરિણતિ, શુદ્ધ પરિણતિ, વીતરાગ પરિણતિને અહીં પ્રાયશ્ચિત્ત કહે છે. આહાહા..! હવે આવી ઝીણી વાતું. ઓલો કહે કે દયા પાળો, વ્રત કરો, ભક્તિ

કરો. આનાથી કલ્યાણ થશે. આહાહા..!

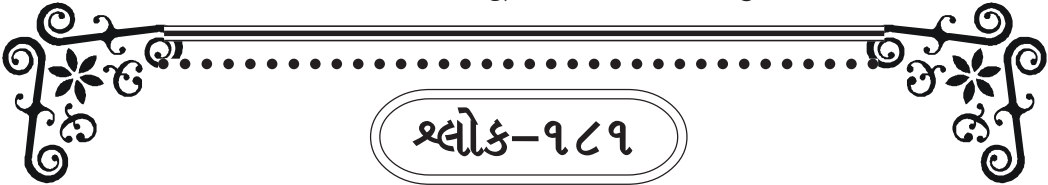
મુમુક્ષુ :- આપ તો ના પાડો છો.

ઉત્તર :- શાસ્ત્ર ના પાડે છે ને. શાસ્ત્ર ના પાડે છે એમ પોકાર ૪૫ વર્ષથી તો અહીં ચાલે છે. સંપ્રદાયમાં પણ કહેતા હતા. એકવાર કીધું નહોતું? (સંવત) ૧૯૮૫ની સાલ. ૧૯૮૫ની સાલ. અહીં તો ૧૯૯૧માં પરિવર્તન (કર્યું). પહેલા ૧૯૮૫ની સાલમાં આમાં (સંપ્રદાયમાં) હતા. 'બોટાદ'. 'બોટાદ'ના માણસો વ્યાખ્યાનમાં બહુ આવે. હજાર-પંદરસો માણસ. ત્રણસો ઘર છે, બધું આવે. 'કાનજીસ્વામી' વ્યાખ્યાન વાંચવા બેઠા છે એમ નામ પડે ત્યાં તો ટોળેટોળા ભેગા થાય. એ વખતે કહ્યું હતું. ૧૯૮૫ની સાલમાં પોષ મહિનામાં. જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બંધાય એ ભાવ અધર્મ છે. ધર્મ નહિ. ધર્મથી બંધ પડે તો મુક્તિ કે દિ' થાય? આહાહા..! અને પંચમહાવ્રત જે છે એ આસ્રવ છે. એ ૧૯૮૫માં સંપ્રદાયમાં કહ્યું હતું. એકદમ ખળભળાટ થઈ ગયો હતો. સભામાં ખળભળાટ ન થયો. ઓલા 'જગજીવન' સાધુ બેઠા હતા ને, એણે કહ્યું વોસરે.. વોસરે... આ અમારે માન્ય નથી. ન માન્ય હોય તો બેસી રહેવું હતું. કોણ તમારું માને છે આ? સભા.

રાગ છે તે બંધનું કારણ છે. પંચ મહાવ્રતના પરિણામ પણ રાગ, આસ્રવ અને દુઃખ છે. પંચમહાવ્રતના પરિણામ આસ્રવ કહો, વિકાર કહો, દુઃખ કહો... આહાહા..! જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બંધાય તે ભાવને આસ્રવ કહો, બંધ કહો, એ દુઃખ છે. દુઃખને લઈને બંધન છે. આત્માનું સુખ હોય તો એનાથી બંધન હોઈ શકે નહિ. આહાહા..!

અહીં એ કહે છે. બેયમાં સહજ લીધું. 'કારણપરમાત્માના સ્વભાવની ભાવના હોતા નિસર્ગવૃત્તિ...' લીધી. અને ગુણની ભાવના લેતા સહજજ્ઞાનાદિ લીધું. ભાઈ ! 'સહજજ્ઞાનાદિક સહજગુણો તેમનું ચિંતન કરવું તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે.' ઓહોહો..! મુનિરાજ ઘણું કહેવા માગે છે. પોતે મુનિ છે. મુનિને માટે કહે છે, પાપી! મુનિ થઈને વળી તું રાગને સેવે છે? અને રાગની વાતું કરે. રાગથી લાભ થાય. આહાહા..! એ ૧૧૪મી ગાથા (પૂરી) થઈ.

['હવે આ ૧૧૪મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :']



શ્લોક-૧૮૧

(શાલિની)

પ્રાયશ્ચિત્તમુક્તમુચ્ચૈર્મુનીનાં

કામક્રોધાદ્યન્યભાવક્ષયે ચ ।

किं च स्वस्य ज्ञानसंभावना वा
सन्तो जानन्त्येतदात्मप्रवादे ॥१८१॥

[શ્લોકાર્થ :-] મુનિઓને કામક્રોધાદિક અન્ય ભાવોના ક્ષયની જે સંભાવના અથવા તો પોતાના જ્ઞાનની જે સંભાવના (-સમ્યક્ ભાવના) તે ઉગ્ર પ્રાયશ્ચિત્ત કહેલ છે. સંતોએ આત્મપ્રવાદમાં આમ જાણ્યું છે (અર્થાત્ જાણીને કહ્યું છે). ૧૮૧.

શ્લોક-૧૮૧ ઉપર પ્રવચન

प्रायश्चित्तमुक्तमुच्चैर्मुनीनां
कामक्रोधाद्यन्यभावक्षये च ।
किं च स्वस्य ज्ञानसंभावना वा
सन्तो जानन्त्येतदात्मप्रवादे ॥१८१॥

શ્લોકાર્થ :- આહાહા...! 'મુનિઓને...' દેખો! મુનિની વાત છે. એને રાગ અને દ્વેષ છે. એક કોર કહે કે સમકિતીને રાગ-દ્વેષ હોય નહિ. એ કઈ અપેક્ષાએ વાત છે? એ તો દષ્ટિની અપેક્ષાએ વાત કરતા દષ્ટિનો વિષય ધ્રુવ છે અને દષ્ટિ નિર્વિકલ્પ છે. દષ્ટિમાં એક અને બે એ બે ન હોય શકે. દષ્ટિના વિષયમાં બે ન હોય. શું કીધું એ? દષ્ટિ નિર્વિકલ્પ છે. એનો વિષય એક હોય, બે ન હોય. સવિકલ્પ જ્ઞાન હોય એનો વિષય બે હોય. સવિકલ્પ એટલે? રાગ નહિ, હોં! એ જ્ઞાન જ સવિકલ્પ કહેવાય. સ્વ પરને જાણે એ બેને જાણે એ સવિકલ્પ. અને એક જ ત્રિકાળી દષ્ટિમાં રાખે, એ દષ્ટિ નિર્વિકલ્પ દષ્ટિ છે તો એનો વિષય એક જ છે. ત્રિકાળ. આહાહા...! આવું ક્યાં યાદ રાખવું બધું. ધંધા આડે નવરાશ ન મળે.

मुमुक्षु :- જાપાનવાળાએ કીધું ને.

उत्तर :- જાપાન.

मुमुक्षु :- વાણિયાને નવરાશ નથી મળતી.

उत्तर :- હા. 'જાપાન'વાળાએ લખ્યું છે. 'જાપાન'ના એક ઇતિહાસિકે લેખ લખ્યો છે. 'જાપાન'નો ઇતિહાસિક. જૈનનું વાંચેલું. પછી છાપામાં લખ્યું હતું, જૈન એટલે આત્માની અનુભૂતિ. આત્માની અનુભૂતિ તે જૈન. એટલું કહીને પાછો ઠપકો આપ્યો છે. પણ મળ્યું વાણિયાને આ. વાણિયા-વેપારી નવરા થતા નથી. નિર્ણય કરવા વખત લેતા નથી. એમ પાછળ કહ્યું. 'જાપાન'નો ઇતિહાસિક હતો. મોટો ઇતિહાસિક.

मुमुक्षु :- વાણિયાએ જૈનધર્મ સાચવી રાખ્યો છે.

उत्तर :- છે તો વાણિયામાં જ છે ને અત્યારે. પણ એમ કે વાણિયાને નવરાશ નથી

એટલે નિર્ણય કરતા નથી. એવું લખ્યું છે. સત્ય ને અસત્યને મેળ કરતા નથી, કે સત્ય શું છે? અસત્ય શું છે? પ્રભુનો અનેકાંતમાર્ગ શું છે? અનેકાંત છે. એકાંત નથી. કઈ અપેક્ષાએ કહ્યું છે તેને અનેકાંતથી એને જાણવું જોઈએ. એમ કે તે માટે નિવૃત્તિ જોઈએ. તો નિવૃત્તિ લેતા નથી. વેપારમાં ઘૂસી ગયા છે. એમ લખ્યું છે એણે બિચારાએ. પણ અત્યારે રહ્યું છે વાણિયામાં. આહાહા...! પટેલ પણ છે, અમારા રામજીભાઈ ને એ પટેલ છે ને. ‘રાજકોટ’ના છે. કરોડપતિ છે. પટેલ કણબી છે. કરોડપતિ. એવા ઘણા બીજા છે. એમાં આ ક્યાં કોઈ નાતનો ધર્મ છે. કે ફલાણી નાતનો. હરિજનમાં પણ સમકિત થાય છે. ઢેઢમાં. ‘શ્રાવક રત્નકરંડાચાર’માં છે, કે અગ્નિ જેમ ઢાકેલી રાખથી હોય એમ હરિજન સમકિતી છે. પણ હજી પુણ્ય અને પાપને બહારનો દેખાવ એવો નથી એટલે જાણે દબાયેલી છે. ‘શ્રાવક રત્નકરંડાચાર’ આહાહા...!

અહીં એમ કહે છે. ‘મુનિઓને...’ જુઓ! ચોખ્ખી મુનિની વાત લીધી. ‘કામક્રોધાદિક અન્ય ભાવોના ક્ષયની જે સંભાવના...’ કામક્રોધાદિ છે ને? છઠે ગુણસ્થાને મુનિ (એ). કામક્રોધાદિ બે કેમ લીધા? કામમાં રાગ અને ક્રોધમાં દ્વેષ. રાગ અને દ્વેષનો ભાવ એને હજી ઉત્પન્ન થાય છે. આહાહા...! ‘ક્રોધાદિક અન્ય ભાવોના ક્ષયની જે સંભાવના...’ નાશ કરવાની જે ભાવના. આહાહા...! ત્યારે છે તો ખરા. મુનિને હજી વિકાર છે. અને એક કોર સમકિતીને બંધ અને આસ્રવ નથી. એ તો દષ્ટિની અપેક્ષાએ. જ્ઞાનની અપેક્ષાએ તો બધું આખું એનું સ્વરૂપ છે તે તેનામાં છે. એમ જણાય છે. આહાહા...!

સવારે ૪૭ નયમાં કહ્યું નહિ? ક્રોધ, માન, માયા, લોભનો કર્તા સમકિતી છે. કર્તા એ છે. પરિણમે તે કર્તા. પરિણમન એનું છે અને ભોક્તા પણ એનો છે. આહાહા...! ૪૭ નયમાં છે. એ બધા નયનો આધાર આત્મા છે. એને લાગુ પડે છે. બધા નયનો અધિષ્ઠાતા આત્મા છે. આહાહા...! એ નય અજ્ઞાનીને લાગુ ન પડે. આહાહા...! અજ્ઞાનીને નય ન હોય. નય શ્રુતજ્ઞાનનો ભેદ છે. એ પાઠ ત્યાં છે. અનંત નયરૂપી શ્રુતપ્રમાણ એ વડે આત્મા અનુભવે. છે ને ભાઈ એમાં? અનંત નયસ્વરૂપ શ્રુતપ્રમાણ. ભાવશ્રુત, હોં! એનાથી આત્માનો અનુભવ કરે. આહાહા...! એ બધા નયનો અધિષ્ઠાતા સ્વામી આત્મા છે. લે. ક્રોધ કરે, રાગ કરે, એ કર્તા, એનો સ્વામી આત્મા. રાગને વેદે, ભોગવે એનો સ્વામી આત્મા. પહેલું અધિષ્ઠાતા લીધું છે. અનંત નયોનો અધિષ્ઠાતા ભગવાનઆત્મા છે. આહાહા...! અધિષ્ઠાન બે ઠેકાણે આવે છે. બે ઠેકાણે અધિષ્ઠાન આવે છે. ‘પ્રવચનસાર’માં.

મુમુક્ષુ :- સપ્તભંગીમાં આવે છે.

ઉત્તર :- છે આમાં? આવે છે. આમાં લખ્યું છે. આત્મા કોણ છે? કેવો છે? કઈ રીતે પ્રાપ્ત કરાય છે? એવો પ્રશ્ન કરતા, એવો પ્રશ્ન હોય ત્યારે. આહાહા...! આવે તો તેનો ઉત્તર કહેવાઈ ગયો છે. અહીં ફરીને પણ કહેવામાં આવે છે. પણ આવો પ્રશ્ન જેને ઊઠે એને

કહેવામાં આવે છે. જેને કાંઈ સમજવાની દરકાર નથી એને નહિ. જેને અંદરથી... તેથી કહ્યું, કે આવું ફરીને પણ કહેવામાં આવે છે. તેને આ ઉત્તર કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! પ્રથમ તો આત્મા ખરેખર ચૈતન્ય સામાન્ય વડે વ્યાપ્ત અનંત ધર્મનો અધિષ્ઠાતા. અનંત જે નયો છે, એનો જે ધર્મ છે, પછી ભલે વિકાર હો, પણ બધાનો આધાર-અધિષ્ઠાતા સ્વામી આત્મા છે. આહાહા...!

એક કોર એમ કહેવું કે સમકિતીને રાગ ને આસ્રવ અને બંધ છે નહિ. એક કોર અહીં મુનિ છઠ્ઠે ગુણસ્થાનમાં... આહાહા...! દસમા ગુણસ્થાન સુધી બંધ છે. લોભનો અંશ વેદન હશે ત્યારે બંધ પડે કે ન વેદન હોય ને બંધ પડે? લોભ-ઉદય આવીને ખરી જાય તો બંધ પડે? દસમે ગુણસ્થાને હજી લોભનું વેદન છે. દસમે ગુણસ્થાને. તો ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠાની તો વાત શું કરવી? વેદન વિના બંધ ન હોય. એકલો ઉદય આવીને ખરી જાય તો બંધ હોય? એ વેદન છે એટલો લોભ છે. એટલું છ કર્મ, આઠ ને દસમે બંધાય. અહીં એ કહે છે. હવે એ પાનું ૪૮૧. અહીં અધિષ્ઠાતા કીધું ને? 'પ્રવચનસાર' પાનું ૪૮૧. ત્યાં અધિષ્ઠાતા લીધો.

'વિશ્વનો વાયક 'સત્' લક્ષણવાળો એવો જે આખોય શબ્દબ્રહ્મ અને તે શબ્દબ્રહ્મનું વાયક 'સત્' લક્ષણવાળું એવું જે આખુંય વિશ્વ તે બન્નેના જોયાકારો પોતાનામાં યુગપદ્ ગૂંથાઈ જવાથી (-જ્ઞાતૃત્ત્વમાં એકીસાથે જણાતા હોવાથી) તે બન્નેના અધિષ્ઠાનભૂત-' શબ્દોનો અને ભાવનો બેનો આધાર આત્મા. ૨૬૮ ગાથામાં છે. 'તે બન્નેના અધિષ્ઠાનભૂત-એવા 'સત્લક્ષણવાળા જ્ઞાતૃત્ત્વનો નિશ્ચય કર્યો હોવાથી...' બધામાં અંદર પર્યાયમાં જેટલો અંશ છે, એ મારું કર્તવ્ય અને મારું વેદન છે. એમ જેણે નિશ્ચયથી નિર્ણય કર્યો છે. આહાહા...! અહીં અધિષ્ઠાન શબ્દ વાપર્યો છે અને ત્યાં પણ અધિષ્ઠાન (શબ્દ) છે.

બધા ગુણ અને પર્યાયનો આધાર આત્મા છે. વિકારી પર્યાય અને અવિકારી પર્યાય અને ગુણનો આધાર આત્મા છે. વિકારી પર્યાયનો આધાર કર્મ છે એમ નહિ. એ તો જ્યારે સ્વભાવની પૂર્ણની વાત જ્યારે ચાલતી હોય, દષ્ટિના વિષયની, ત્યારે કહે કે વિકાર કર્મનું કારણ છે. કર્મ કારણ છે અને વિકાર કાર્ય છે. ત્યાં ('સમયસાર'માં) એમ કહ્યું. ૭૫-૭૬ ગાથા. આહાહા...! હવે આટલું બધું (સમજવાની) નવરાશ ક્યારે? નિવૃત્તિ.

'મુનિઓને કામક્રોધાદિક...' એટલે રાગ અને દ્વેષ. 'અન્યભાવના...' એ અન્ય ભાવ છે. છે પર્યાયમાં. પણ અન્ય ભાવ છે. એના 'ક્ષયની જે સંભાવના અથવા તો પોતાના જ્ઞાનની જે સંભાવના...' બે વાત કરી. રાગ-દ્વેષ જે અન્ય ભાવ સ્વભાવથી અન્ય છે. છે પર્યાયમાં પણ સ્વભાવથી અન્ય છે. ત્રિકાળી સ્વભાવમાં નથી. તેથી 'અન્યભાવોના ક્ષયની...' એને નાશ કરવાની 'જે સંભાવના...' એક વાત. 'અથવા તો પોતાના જ્ઞાનની જે સંભાવના...' એને નાશ કરવાની સંભાવના. એ તો નાસ્તિથી વાત થઈ. અહીં પોતાના જ્ઞાનની સંભાવના.

એ અસ્તિથી વાત થઈ. આહાહા...! જ્ઞાન એટલે આત્મા.

‘પોતાના જ્ઞાનની જે સંભાવના (–સમ્યક્ ભાવના)...’ આહાહા...! પોતાનો જે સ્વભાવ છે, એની દૃષ્ટિ કરતા પર્યાયમાં જે રાગાદિ છે, તેને ક્ષય કરવાની ભાવના. એક વાત. અને કાં પોતે જ્ઞાનગુણની ભાવના. મુનિઓને ક્ષય કરવાનું લીધું. અને આ હવે ભાવથી નાશ થાય. પોતાના જ્ઞાનની જે ભાવના. ઓલામાં એમ કહ્યું હતું ને? અન્ય ભાવોના ક્ષયની. આહાહા...! છે એની પર્યાયમાં. પણ સ્વભાવથી અન્ય છે. એને નાશ કરવા માટે અને ‘પોતાના જ્ઞાનની જે સંભાવના (સમ્યક્ ભાવના) તે ઉગ્ર પ્રાયશ્ચિત્ત કહેલ છે.’ આહાહા...! આને ઉગ્ર પ્રાયશ્ચિત્ત ધર્મ કહેલ છે. આહાહા...! પ્રાયશ્ચિત્ત કહો કે ધર્મ કહો, પ્રાયશ્ચિત્ત કહો કે મોક્ષમાર્ગ કહો, પ્રાયશ્ચિત્ત કહો કે વીતરાગતા કહો. આહાહા...! સમજવામાં આકરું પડે. એક કોર પરભાવને કર્મના કહે. એક બાજુ મુનિને પણ પોતાના કહે. આહાહા...! કઈ અપેક્ષાએ છે? પ્રભુ!

અહીં તો અંશેઅંશ આખુ વસ્તુનું સ્વરૂપ બતાવતા, એનામાં જે છે એ બધું એનું છે. પણ દ્રવ્યની દૃષ્ટિમાં નિર્વિકલ્પતામાં તો દ્રવ્ય જ એકલું દૃષ્ટિમાં હોય છે. એને બે ન હોય. એથી એને વિકાર પરના છે એમ કરીને કાઢી નાખ્યા. પણ જ્ઞાન તો સ્વ પરને બધાને જાણે. માટે સ્વ-પરને જાણનારું જ્ઞાન કોધાદિ, રાગાદિ મારામાં છે અને દ્રવ્યમાં નથી. દ્રવ્યસ્વભાવમાં નથી પણ પર્યાયમાં છે એમ બેય નયે જાણે છે. દૃષ્ટિમાં પર્યાય હોતી નથી. પર્યાયની દૃષ્ટિ હોતી નથી. સમ્યગ્દૃષ્ટિને સમ્યગ્દૃષ્ટિનો વિષય હોતો નથી. શું કીધું ઈ? સમ્યગ્દૃષ્ટિને સમ્યગ્દર્શનનો વિષય હોતો નથી. કારણ કે નિર્વિકલ્પ છે એટલે એક જ વિષય એનો ત્રિકાળી દ્રવ્ય છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિનો વિષય ત્રિકાળી દ્રવ્ય છે. આહાહા...! અને જ્ઞાનનો વિષય ત્રિકાળીને જાણે અને પર્યાયને પણ પોતામાં છે એમ જાણે. એ કેવળજ્ઞાન પણ સવિકલ્પ સ્વરૂપ છે. રાગ અને વિકલ્પ નહિ. સ્વ અને પર. એનું નામ વિકલ્પ. આહાહા...!

‘પોતાના જ્ઞાનની જે સંભાવના...’ સંભાવનાની વ્યાખ્યા કરી. સમ એટલે સમ્યક્. ‘(– સમ્યક્ ભાવના)...’ જેવું સ્વરૂપ છે તેવી અંતર એકાગ્રતા સમ્યક્ ભાવના. આહાહા...! એ તો નિર્મળાનંદ પ્રભુ છે. દ્રવ્ય સ્વભાવ તો નિર્મળ ભરેલો અનંતગુણનો સાગર. એકેય ગુણ વિકાર કરે એવી દશા જ નથી. પર્યાયમાં વિકાર થાય છે એ તો અધ્ધરથી થાય છે. નિમિત્તને તાબે થનારથી થાય છે. નિમિત્તથી નહિ. નિમિત્તને તાબે થનારને પર્યાયમાં થાય છે. ગુણ કોઈ વિકાર કરે એવો છે નહિ. આહાહા...! આવું સ્વરૂપ છે.

એથી અહીં કહે છે, કે જ્ઞાનની એટલે આત્માની સમ્યક્ ભાવના ‘તે ઉગ્ર પ્રાયશ્ચિત્ત કહેલ છે.’ આહાહા...! ‘સંતોએ આત્મપ્રવાદમાં આમ જાણ્યું છે...’ જોયું! આત્માનું જ્યાં કથન છે–આત્મપ્રવાદ, એમાં સંતોએ આમ જાણ્યું છે. આહાહા...! આત્મપ્રવાદ નામનું શાસ્ત્ર છે. આત્માની જ એકલી વાત હોય એવું એ શાસ્ત્ર. ‘સંતોએ આત્મપ્રવાદમાં આમ જાણ્યું છે...’

આહાહા...! ‘(અર્થાત્ જાણીને કહ્યું છે).’ સંતોએ જાણીને આ રીતે કહ્યું છે. આહાહા...! વસ્તુ જે ત્રિકાળ છે તે જ સમ્યગ્દર્શનનો વિષય છે. તેથી તે ગુણભેદ પણ સમ્યગ્દર્શનનો વિષય નહિ. તો પછી પર્યાય તો એનો વિષય હોય જ ક્યાંથી? આહાહા...! સમ્યક્ચારિત્ર પર્યાય છે. એ પણ સમ્યગ્દર્શનનો વિષય નથી. આહાહા...! ચારિત્ર-વીતરાગતા એ સમ્યગ્દર્શનનો વિષય નથી. સમ્યગ્દર્શનનો વિષય ધ્રુવ ત્રિકાળ એકરૂપ છે. અને જ્ઞાનનો વિષય તો સમયે સમયે જે પર્યાય થાય તેનો પોતે ગુણનો, દ્રવ્યનો, પર્યાયનો ત્રણેયનો વિષય કરે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

ઘણે ઠેકાણે ‘સમયસાર’માં તો એમ જ આવે. સમકિતીને બંધ નથી, આસ્રવ નથી. ત્યાં તો એમ કહ્યું નહિ? મિથ્યાત્વ તે સંસાર. સવારે એમ કહ્યું ને? તો પછી અવ્રત ને એ સંસાર નહિ? એ તો મોટો સંસાર, અનંત સંસારનું કારણ એ મિથ્યાત્વ છે. એથી એને મિથ્યાત્વ તે સંસાર (એમ કહ્યું). ત્યાં એમ કહ્યું અને એક કોર ચૌદમે ગુણસ્થાને સંસાર છે. કેવળી તેરમે અને ચૌદમે ગુણસ્થાને હજી સંસાર છે. કારણ કે અસિદ્ધ છે. ૨૧બોલમાં આવે છે. આહાહા...! એક કોર ચૌથે ગુણસ્થાને સંસાર નથી અને એક કોર ચૌદમા ગુણસ્થાનમાં સંસાર છે. કઈ અપેક્ષાએ છે? એકાંત માનીને બેસે. આ તો અનેકાંત માર્ગ છે. જે રીતે એનું સ્વરૂપ છે તે રીતે છે. જે રીતે છે તેમ એને જાણવું જોઈએ. આહાહા...! એટલે અહીં કહે છે.

આ વાત ક્યાંથી કહે છે કીધી? મુનિ કહે છે કે અમે અમારા ઘરની નથી કહેતા. ‘આત્મપ્રવાદ’માં આમ કહ્યું છે. જ્યાં આત્માનો અધિકાર પરમાત્માએ કહ્યો, ત્યાં આ વાત આવી છે. એ વાત અહીં અમે કહીએ છીએ. આહાહા...! ‘(અર્થાત્ જાણીને કહ્યું છે).’ લ્યો! વિશેષ આવશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)